

AR AUTORTIESĪBĀM AIZSARGĀTU DARBU IZMANTOŠANA IZGLĪTĪBĀ

Use of Copyright Protected Works in the Educational Process

Liene Vindele

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Renāte Cāne

Biznesa augstskola Turība, Latvija

Abstract. Copyright is one of the intellectual property rights whose main activity is to promote creativity and protect the ownership of the author. However, these rights are not absolute and are subject to certain restrictions.

In the Berne Convention, Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights and also WIPO Copyright Treaty embodied so-called “three-step test” allowing exceptions to copyright protection. They state that exceptions to copyright protection are admissible only in specific cases; if they comply with the rules of normal exploitation of the author's work; and do not unreasonably prejudice the legitimate rights of the author.

While respecting the restrictions contained in international conventions, the Latvian Copyright Law also lays down various restrictions, when the author's work can be used without a special permit for the use of the author's work or for free, such as in the educational or research process. The free use of copyright-protected materials constitutes a restriction on the economic rights of copyright holders. These restrictions aim to strike a balance between the rights of the author and the interests of the public. Although copyright-protected works can be used in education almost everywhere in the world, restrictions on the exercise of these rights have not been clearly established.

The aim of this paper is to research limits use of copyright-protected works in the educational process. Basis for this analysis will be the international and national legal framework about copyright exceptions in educational process.

In the development of the research used an analytical method of scientific research, as well as a method of interpreting grammatical, teleological and historical legal norms. For the conclusions used inductive and deductive method of scientific research.

Keywords: Berne Convention, copyright exceptions, the educational process

Ievads

Introduction

Autortiesības ir vienas no intelektuālā īpašuma tiesībām, kuru galvenā darbības būtība ir vairot jaunradi un aizsargāt autora īpašumtiesības. Lai arī Latvijas Republikas Satversmes 105. pants nosaka, ka “īkvienam ir tiesības uz īpašumu un to nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm” (Latvijas

Republikas Satversme, 1922), autortiesības nav absolūtas, un tām tiek piemēroti noteikti ierobežojumi. Autortiesību likums paredz gadījumus, kad autora tiesības netiek aizsargātas, nosakot tiesību ierobežojumus autoram, kā, piemēram, ja darbs tiek izmantots informatīviem mērķiem, vai izglītības un pētniecības mērķiem.

Nozīmīgs fakts ir 1948. gadā pieņemtā ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, ietverot vienu no galvenajiem autortiesību aizsardzības principiem – sabiedrības intereses un autora tiesības, kuras 27. pants noteic, ka “katram cilvēkam ir tiesības brīvi piedalīties sabiedrības kultūras dzīvē, baudīt mākslu, piedalīties zinātnes progresā un izmatot tās labumus”, tāpat arī “katram cilvēkam ir tiesības uz morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistītas ar zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors viņš ir” (Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 1948). Tikpat svarīgs ir ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, kura 15. pantā noteikts, ka “šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības: a) piedalīties kultūras dzīvē; b) izmantot zinātnes progresa rezultātus un to praktiskas pielietošanas augļus; c) baudīt morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistītas ar jebkuriem zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors ir šis cilvēks” (Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, 1948). Tātad ir svarīgi ievērot tiesisko līdzsvaru starp autora tiesībām un sabiedrības interesēm piedalīties zinātnes progresā un izmantot tās labumus.

Ievērojot starptautiskajās konvencijās ietvertos ierobežojumus, arī Latvijas Autortiesību likumā ir noteikti dažādi ierobežojumi, kad autora darbu var izmantot bez speciālas autora darba izmantošanas atļaujas, vai arī bez maksas, kā, piemēram, izglītības vai pētniecības procesā (Autortiesību likums, 2000). Šādā gadījumā ar autortiesībām aizsargātu materiālu brīva izmantošana ir ierobežojums autortiesību īpašnieku ekonomiskajām tiesībām. Tomēr, lai gan ar autortiesībām aizsargātus darbus var izmantot izglītības procesā gandrīz visur pasaulē, šo tiesību izmantošanas ierobežojumi nav skaidri noteikti.

Mūsdienu tehnoloģijas ir paplašinājušas piekļuvi autoru darbiem, līdz ar to arī piekļūstot plašam zināšanu un satura daudzumam. Autortiesību likuma galvenais mērķis ir ne tik daudz aizsargāt autoru ekonomiskās intereses, bet arī nodrošināt stimulu jaunu darbu radīšanai, tāpēc autortiesību ierobežojumi nedrīkst nepamatoti ierobežot autoru ekonomiskās intereses. Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību paredz tā saucamo “trīs soļu testu”, kas pieļauj autortiesību aizsardzības izņēmumus: autortiesību aizsardzības izņēmumi ir pieļaujami tikai īpašos gadījumos, ja tie atbilst autora darba normālas izmantošanas noteikumiem un nepamatoti neierobežo autora likumīgās tiesības (Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību, 1948). Tātad, pats būtiskākais, ka autora darba izmantošana bez atļaujas un bez atlīdzības nedrīkst nepamatoti ierobežot autora likumīgās intereses.

Raksta mērķis ir izpētīt problemātiku, kas rodas, izglītības procesā izmantojot ar autortiesībām aizsargātus darbus, pētīt šīs jomas tiesiskā regulējuma vēsturisko attīstību, kā arī analizēt starptautiskās un nacionālās tiesību normas, kas attiecas uz autortiesību izņēmumiem attiecībā uz autoru darbu izmantošanu izglītībā.

Darbā izmantoti tiesību akti un zinātniskā literatūra. Pētījuma izstrādē izmantota analītiskā zinātniskās pētniecības metode, kā arī gramatiskā, teleoloģiskā un vēsturiskā tiesību normu interpretācijas metode. Secinājumu izdarīšanai izmantota induktīvā un deduktīvā zinātniskās pētniecības metode.

Autortiesību tiesiskā regulējuma vēsturiskā attīstība *Historical development of copyright legislation*

Lai gan pirmie autortiesību aizsardzības tiesību akti, kuros tika iekļauti autoru tiesību ierobežojumi, tika pieņemti tikai 18. gadsimtā, jau 1537. gada 28.decembrī Francijas karalis Francisks I, parakstot aktu "L'Ordonnance de Montpellier", noteica, ka Francijā nevienu grāmatu nedrīkst pārdot, kamēr karaļa bibliotēkā nebūs iesniegta kopija (L'Ordonnance de Montpellier, 1537). No vienas puses, šī akta mērķis bija saglabāt atmiņā cienīgus darbus, bet, no otras puses, kontrolēt disidentu ideoloģiju izplatīšanos. Zviedrijā pienākums apkopot visus iespieddarbus zviedru valodā tika pieņemts 1661. gadā, nosakot, ka pirms darba izplatīšanas jānosūta divi eksemplāri no visām publikācijām – viens eksemplārs bija jānodod Zviedrijas Nacionālajam arhīvam, otrs Nacionālajai bibliotēkai (The European Library, b.g.). Tomēr arī šo noteikumu motīvs bija nevis vēlme saglabāt publikācijas, bet gan uzraudzīt to saturu.

Lai gan oficiāli Anglijā depozitārija sistēma oficiāli aizsākās tikai 1662.gadā, pieņemot Preses licencēšanas aktu, kurā tika noteikts, ka kopijas jānogādā Karaliskajā bibliotēkā un divās universitātēs (British Library, b.g.), jau 1610. gadā sers Tomass Bodlijs noslēdza līgumu ar Londonas "The Stationers' company", saskaņā ar kuru Oksfordas bibliotēkai bija tiesības saņemt vienu kopiju no katras jaunās grāmatas, ko publicējuši Londonas "The Stationers' company" biedri (The Bodleian Libraries, 2015).

Par pirmo autortiesību likumu var uzskatīt Anglijas 1710. gada Annas statūtus, kas piešķīra grāmatu izdevējiem monopola tiesības uz grāmatu izdošanu. Annas statūtu mērķis bija novērst grāmatu printēšanu un izplatīšanu bez autoru piekrišanas. Tajos bija arī iekļauti noteikumi par sabiedrības interesēm, piemēram, par noguldījumu sistēmu (Statute of Anne, 1710). Anglijas Annas statūtiem ir liela ietekme uz ASV autortiesību attīstības procesu. 1790. gada Federālais autortiesību likums – pirmais ASV autortiesību likums, lielā mērā veidots pēc Anglijas Annas statūtiem.

1858. gadā pirmajā Starptautiskajā Rakstnieku un mākslinieku kongresā, kas norisinājās Briselē, vienojās par Bernes Savienības izveidi, un jau 1886. gada 9.septembrī tika pieņemta Bernes konvencija par literāro un mākslas darbu aizsardzību, kas tiek uzskatīta par autortiesību pamatdokumentu visā pasaulē. Bernes konvencijā autortiesību izņēmumi, kas ļāva izmantot autoru darbus mācību procesā, tika iekļauti jau no pašiem pirmsākumiem. 1889. gada Bernes konvencijas redakcijā tika noteikta brīvība iegūt daļu no literāriem vai mākslas darbiem izmantošanai izglītojošiem vai zinātniskiem mērķiem, vai hrestomātijai, saskaņā ar valsts tiesību aktiem. Savukārt jau 1948. gadā tika grozīta tās redakcija, nosakot, ka ir tiesības iekļaut literāro vai mākslas darbu fragmentus izglītojošās vai zinātniskās publikācijās. Šī brīža Bernes konvencijas redakcijā noteikts, ka var atļaut izmantot literatūras vai mākslas darbus izdevumu ilustrēšanai, radio un televīzijas raidījumos un skaņu vai video ierakstu veidā mācību nolūkos tādā apjomā, kādu attaisno izvirzītais mērķis, un ar noteikumu, ka tas tiek darīts godīgos nolūkos (Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību, 1948).

Šobrīd daudzas pasaules valstis pievienojušās Bernes konvencijai un ieviesušas nacionālajos autortiesību tiesību aktos konvencijas galvenos principus. Autortiesības ir kļuvušas par pamattiesībām, kuru nodrošināšana un veicināšana ir visu pasaules valstu pienākums.

Autoru mantisko tiesību ierobežošana izglītības mērķiem *Limitation of the property rights of authors for educational purposes*

Mūsdienās internets ir veicinājis pāreju no pasīviem kultūras patērētājiem uz aktīviem lietotājiem un pat tās radītājiem, veicinot radošumu un kultūras daudzveidību. Tāpat arī digitalizācija radījusi jaunas iespējas ne tikai saglabāt, bet arī paplašināt zināšanu un kultūras mantojuma pieejamību.

Piekļuve zināšanām un izglītībai ir būtiska jebkuras sabiedrības sociālajai attīstībai. Zināšanas un izglītība ir galvenie faktori cīņā pret nabadzību. Internets un digitālās tehnoloģijas spēj nodrošināt piekļuvi zināšanām un izglītībai lielai iedzīvotāju daļai bez maksas vai par ļoti zemām izmaksām (Usadel, 2016). ASV prezidents Džordžs Vašingtons teicis, ka “katras valsts sabiedrības laimes galvenais pamats ir zināšanas” (Washington, b.g.).

Starptautiskajās tiesību sistēmās iekļautie autortiesību ierobežojumi un izņēmumi nodrošina sabiedrībai piekļuvi zināšanām un kultūrai, veicinot ekonomisko izaugsmi un sabiedrības labklājību.

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 26. pants nosaka, ka “izglītība ir cilvēka tiesības” (Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 1948). Digitālais laikmets ir palielinājis zināšanu un inovāciju nozīmi kā attīstības virzītājspēkam, kas nozīmē, ka izglītība kļūst vēl svarīgāka sociālajai un cilvēku attīstībai. Lai varētu

nodot nākamajai paaudzei zināšanas, ir svarīgi, lai izglītības sistēmā iesaistītie cilvēki savā darbā varētu izmantot autoru darbus – literatūru, mūziku vai filmas. Efektīvai un līdzsvarotai autortiesību sistēmai ir jānodrošina gan autortiesību efektīva aizsardzība, gan zināšanu izplatīšana un izglītības pieejamība. Turklāt pārmērīga autortiesību aizsardzība var ierobežot iespējas piekļūt zināšanām un izglītībai. Pretēji autortiesību sistēmas aizstāvjiem, mūsdienās aktualizējušies tādu ideju piekritēji, kuru filozofija balstās uz brīvi pieejamu informāciju, bez ierobežojumiem. Piemēram, Ārons Švarcs – interneta aktīvists, kuram tika ierosināta krimināllieta par pārkāpumiem, lejupielādējot daudzu akadēmisko žurnālu rakstus, uzskatīja, ka “informācija ir vara. Brīvas pieejas kustība pašai izlēdzīgi cīnās par to, lai zinātnieki nevis parakstītu autortiesību līgumus, bet tā vietā nodrošinātu savu darbu publicēšanu internetā ar tādiem noteikumiem, kas ļautu ikvienam tiem piekļūt” (Swartz, b.g.).

Līdz šim brīdim Eiropas Savienībā ir pieņemtas 12 direktīvas par autortiesību jautājumiem. Attiecībā uz ierobežojumiem un izņēmumiem izglītības mērķiem vissvarīgākā direktīva ir Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/29/EK Par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā. Direktīvā noteikts, ka dalībvalstis var paredzēt izņēmumu vai ierobežojumu dažu bezpeļņas iestāžu labā, piemēram, publisko bibliotēku un tamlīdzīgu iestāžu, kā arī arhīvu labā. Būtu jāveicina īpašu līgumu slēgšana vai licenču izdošana, kas, neizjaucot līdzsvaru, būtu labvēlīgas minētajām iestādēm un informācijas izplatīšanai, ar ko tās nodarbojas. Piemērojot izņēmumu vai ierobežojumu nekomerciāliem mērķiem – izglītībai vai zinātniskiem pētījumiem, tostarp tālmācībai, minētās darbības nekomerciālajam raksturam būtu jāizpaužas pašā darbībā. Būtiski ir atzīmēt, ka Direktīvas 5. pantā tika ietverti ierobežojumi, kuros gadījumos dalībvalstis varēja paredzēt izņēmumus vai ierobežojumus, kā, piemēram, izmantošanai vienīgi ilustrācijai mācību procesā vai zinātniskajos pētījumos (Par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā, 2001).

Neraugoties uz to, ka sabiedrības tiesības piekļūt kultūras un zinātnes sasniegumiem ir kļuvušas par katras valsts pamattiesībām, tomēr autoru darbu izmantošana izglītībā katrā valstī var būtiski atšķirties. Ir valstis, kas ir pieņēmušas ļoti šauru autortiesību ierobežojumu kopumu, piemēram, Francija un Indija, bet tādas valstis kā Apvienotā Karaliste, Austrālija un Kanāda savā likumdošanā ir iekļāvušas plašus noteikumus, kas ļauj izmantot darbus bez atļaujas.

Piemēram, ja Francijā kāda skolēnu grupa vēlēšies izpildīt teātra izrādi skolas pasākumā, kuru apmeklē skolēni, mācībspēki un vecāki, bez autora atļaujas nevarēs šo darbu izmantot. Tāpat arī skolotājs nevarēs apspriest filmu, izmantojot DVD no personīgā arhīva. Francijā, Portugālē un Spānijā aizliegts klasē klausīties

muzikālo darbu. Francijā, Vācijā, Dānijā un Somijā tiek uzskatīta par prettiesisku mācību grāmatas lappušu skenēšana (Nobre, 2017).

Saskaņā ar pieņemtajiem starptautiskās aizsardzības principiem katra valsts var noteikt ierobežojumus attiecībā uz autoru darbu izmantošanu. Ievērojot starptautiskajās konvencijās ietvertos ierobežojumus, Latvijas Autortiesību likumā ir noteikti dažādi ierobežojumi, kad autora darbu var izmantot bez speciālas autora darba izmantošanas atļaujas vai arī bez maksas. Autortiesību likuma 18. panta otrā daļa noteic, ka autora mantisko tiesību ierobežojumus piemēro tādā veidā, lai tie nebūtu pretrunā ar autora darba normālas izmantošanas noteikumiem, un nepamatoti neierobežotu autora likumīgās intereses (Autortiesību likums, 2000).

Atbilstoši 21. pantam, izmantojot autora darbu izglītības un pētniecības mērķiem, obligāti jānorāda izmantotā darba nosaukumu un autora vārds. Likumā noteikts, ka atļauts izziņotus vai publicētus darbus vai to fragmentus izmantot izglītības standartiem atbilstošās mācību grāmatās, radio un televīzijas raidījumos, audiovizuālos darbos, vizuālos uzskates līdzekļos un tamlīdzīgi, kas tiek speciāli radīti un izmantoti izglītības un pētniecības iestādēs nepastarpinātā mācību un pētniecības procesā to darbības mērķim atbilstošā apjomā nekomerciālos nolūkos. Svarīgi ir atzīmēt, ka šie izņēmumi neattiecas uz datorprogrammām. Savukārt Autortiesību likuma 54. pantā noteikti blakustiesību ierobežojumi, kad var bez blakustiesību subjekta piekrišanas un bez atlīdzības samaksas blakustiesību objektu izmantot – nelielos fragmentos, kas iekļauti ziņu raidījumos un aktuālo notikumu aprakstos informatīvajam mērķim atbilstošā apjomā, kā arī citos nolūkos, kas attiecībā uz darbu autoru mantisko tiesību ierobežošanu noteikti attiecībā pret autortiesībām (Autortiesību likums, 2000).

Tātad ir iespējams izmantot pašu autora darbu vai tā fragmentu, lai atbilstu izmantojamam mērķim. Tomēr regulējumā nav noteikts, konkrēti kādā apjomā var izmantot darbu. Līdz ar to rodas jautājums, cik daudz no darba var izmantot? Faktiski darba izmantošanai jābūt nepieciešamai, lai ilustrētu mācīto priekšmetu, līdz ar to ir atļauts izmantot tikai tik lielu daļu no darba, lai varētu sasniegt attiecīgo mācību mērķi. Tātad darba izmantošanai mācību nolūkos jābūt saderīgai ar godīgu praksi, saglabājot līdzsvaru starp mācību mērķi un autora tiesībām kontrolēt sava darba izmantošanu, proti, nedrīkst citēt vairāk, nekā nepieciešams. Tātad, izmantojot autora darbu, tas nedrīkst būt komerciālos nolūkos izmantots, vai ar mērķi iegūt peļņu. Tikpat svarīgi ir atzīmēt, ka visos gadījumos ir jābūt norādei par autoru.

Kā norāda Rihards Gulbis un Ilona Tomsone pētījumā “Autortiesību ierobežošana izglītības un zinātniskās pētniecības mērķiem”: “nosakot darba pieļaujamo izmantošanas apjomu, pastāv divas fundamentāli atšķirīgas pieejas. Tiesiskās drošības intereses efektīvāk var nodrošināt, ja izmantojamo darbu vērtē attiecībā pret noteiktu robežvērtību, piemēram, maksimālo lappušu skaitu, vai, ja

tas ir darba fragments, – attiecībā pret kopējo darbu procentuālā izteiksmē” (Gulbis & Tomsone, 2013).

Šodien, kad mūsu ikdienā arvien vairāk tiek izmantotas digitālās tehnoloģijas, tikpat svarīgi ir saprast, vai regulējumā ietvertais termins “izglītības iestāde” attiecas tikai uz mācību procesiem “klasē”, kurā pasniedzēji un studenti sazinās klātienē, vai tas attiecas arī uz tiešsaistes apmācībām. Raksta sagatavošanas laikā vēl ir “iestrēgusi” direktīvas Par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū pieņemšana, kuras mērķis ir atvieglot ar autortiesībām aizsargāta satura izmantošanu ar jauno tehnoloģiju starpniecību. Mūsdienās digitālās tehnoloģijas rada jaunas autoru darbu izmantošanas iespējas, taču spēkā esošie tiesību akti skaidri neaptver jaunus izmantošanas veidus. Direktīvas 4. pantā paredzēts, ka “būtu iespējama darbu un citu tiesību objektu digitāla izmantošana vienīgi mācīšanas ilustrēšanai, ja vien šāda izmantošana notiek kādas izglītības iestādes telpās vai drošā elektroniskā tīklā, kam piekļūt var tikai izglītības iestādes skolēni vai studenti un mācībspēki” (Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū, 2016).

2018. gada 7. augustā Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) izskatīja Ziemeļreinas-Vestfālenes federālās zemes (Vācijā) lietu pret fotogrāfu Dirku Renkhofu (*Dirk Renckhoff*). Tā parādīja problēmas šī brīža autortiesību regulējumā, ka tas nav piemērots digitālajai videi. Kāda Vācijas skolas audzēkne mācību referātā izmantoja tīmekļvietnē brīvi pieejamu fotogrāfiju bez atļaujas, kuru skola savukārt izvietoja citā tīmekļvietnē. Fotogrāfijai bija atsauce uz tīmekļvietni. Tomēr fotogrāfs apgalvoja, ka ir devis lietošanas tiesības tikai ceļojumu tīmekļvietnei, un uzskatīja, ka attiecīgās fotogrāfijas izvietošana skolas tīmekļvietnē ir viņa autortiesību pārkāpums. Savukārt lietas ierosinātāja Ziemeļreinas-Vestfālenes federālā zeme uzskatīja, ka jāņem vērā konkrēto interešu līdzsvarošana tiesībām uz izglītību (Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-161/17 tiesvedībā Land Nordrhein-Westfalen pret Dirk Renckhoff, 2018).

Tiesa atzina, ka “izvietošanai tīmekļa vietnē fotogrāfijas izmantošanai, kas bija brīvi pieejama citā tīmekļa vietnē ar autora piekrišanu, nepieciešama jauna autora atļauja, un, izliekot internetā, fotogrāfija tiek padarīta pieejama jaunai publikai. Tiesa norādīja, ka darba izvietošana tiešsaistē atšķiras no hipersaitēm, kuru dēļ lietotāji nonāk citā tīmekļa vietnē un tādējādi veicina interneta netraucētu darbību. Jebkura trešās personas veikta darba izmantošana bez iepriekšējas piekrišanas ir jāuzskata par šī darba autortiesību pārkāpumu” (Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-161/17 tiesvedībā Land Nordrhein-Westfalen pret Dirk Renckhoff, 2018).

Kā norāda ģenerālvokāts M. Kampos Sančess-Bordona (*M. Campos Sánchez-Bordona*), “pielāgojoties pašreizējām tehnoloģijām, mūdienu skolēni savos darbos arī ievieto fotogrāfijas vai zīmējumus, tikai atšķirība ir tāda, ka gan paši darbi, gan to sagatavošanai izmantotie attēli ir digitālā formā. Internets sniedz

neskaitāmas grafiskas iespējas skolas darba sagatavošanai, un šo jau pabeigto darbu ir salīdzinoši vienkārši augšupielādēt visiem interneta lietotājiem pieejamā tīmekļvietnē” (Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-161/17 tiesvedībā Land Nordrhein-Westfalen pret Dirk Renckhoff, 2018).

Šī EST izskatītā lieta sabiedrībā izraisīja asas diskusijas, norādot, ka šī brīža autortiesību regulējums nav pielāgots mūsdienu tehnoloģiju iespējām. Tāpēc ir jādomā par autortiesību robežām un apjomiem, kuri ir daudz elastīgāki nekā “vecajā” Eiropā.

Secinājumi **Conclusions**

Starptautiskos tiesību aktos ir atzīts, ka izglītība ir cilvēka pamattiesības, līdz ar to ir svarīgi, lai pedagogi savā darbā varētu izmantot gan kultūras mantojumu, gan mūsdienu kultūras darbus – tekstus, attēlus, mūziku, filmas, jo pretējā gadījumā būs neiespējami mācīt.

Autortiesību likuma ierobežojumi un izņēmumi ļauj izmantot īpašus ar autortiesībām aizsargātus darbus bez autora vai tiesību subjekta iepriekšējas atļaujas vai piekrišanas, tādā veidā realizējot līdzsvaru starp autoru attiecībā uz ekskluzīvo kontroli pār viņu darbiem un sabiedrības interesēm attiecībā uz noteiktu aizsargātu darbu izmantošanu saistībā ar līdzdalību sociālajā un kultūras jomā.

Atšķirībā no Vācijas tiesiskā regulējuma, Latvijas tiesiskais regulējums nenosaka konkrētu apjomu, kādā izmantojams darbs vai tā fragments. Tāpēc, izmantojot autoru darbus izglītības mērķiem, ir jāizvērtē, kādā apjomā darba izmantošana ir pieļaujama bez atļaujas un atlīdzības. Lai arī Autortiesību likums nosaka, ka “izmantojuma apjomam ir jāatbilst izglītības un pētniecības iestāžu darbības mērķim” (Autortiesību likums, 2000), šāds vispārīgs regulējums ne tikai nesniedz pietiekamu tiesisko drošību darbu izmantotājiem, bet arī nekalpo kā konkrēts vērtējuma kritērijs.

Digitālās tehnoloģijas rada jaunas autoru darbu izmantošanas iespējas, radot iespēju piekļūt daudz plašākam zināšanu un satura apjomam, taču spēkā esošie tiesību akti skaidri neaptver jaunus izmantošanas veidus. Direktīvas Par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū pieņemšana Eiropas Savienībā jau kopš 2016. gada kavējas, nespējot atrisināt problēmjautājumus. Taču mūsdienu apmācība vairs nenozīmē tradicionālo sistēmu, kad apmācības notika klasē, kurā nodarbības notika klātienē ar studentiem un pasniedzēju. Šobrīd arvien populārākas kļūst tiešsaistes apmācības, tomēr šī brīža regulējums nesniedz skaidras atbildes, vai autortiesību ierobežojumi un izņēmumu tiesības attiecas arī uz jaunām izglītības formām.

Apkopojot pētījuma rezultātus, autores uzskata, ka ir nepieciešams papildināt Latvijas Autortiesību likuma 21. pantu, pēc Priekšlikumā Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū regulējuma analogijas nosakot, ka “mācību vai pētniecības process notiek izglītības vai pētniecības iestādes telpās vai elektroniskā tīklā, pie kura piekļūst tikai izglītojamie un mācībspēki” (Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū, 2016).

Summary

International law recognises that education is the basic human rights. It is important for educators to use cultural heritage and modern culture in their work – texts, pictures, music, films, as otherwise it will be impossible to teach.

Copyright law limitations and exceptions allow to use copyright – protected works without the prior permission or consent of the author or rightholder. In such a way realize the balance between the author in terms of exclusive control over their works and the public interest in the use of certain protected works in the context of social and cultural participation.

In view of the technological changes brought about by the digital environment, a strong extension of the protection of authors' rights can be seen without reviewing users' new demands, along with technological changes, so that access to education and knowledge remains quite limited. Digital technologies create new opportunities to use of authors' works, giving access to a much wider range of knowledge and content, but the existing legislation does not explicitly cover new uses. The legal framework should support new uses by improving access to content.

Literatūra References

- Autortiesību likums* (2000). Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=5138>
- Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību* (1948). Starptautisks dokuments. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=71711>
- British Library (b.g.). *Legal deposit*. Pieejams: <https://www.bl.uk/legal-deposit>
- Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-161/17 tiesvedībā Land Nordrhein-Westfalen pret Dirk Renckhoff* (2018). Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-161/17>
- Gulbis, R., & Tomsone, I. (2013). Autortiesību ierobežošana izglītības un zinātniskās pētniecības mērķiem. *Juridiskā zinātne, Nr. 4.*, 26.-39. lpp.
- Latvijas Republikas Satversme* (1922). Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
- L'Ordonnance de Montpellier* (1537). Pieejams: <http://expositions.bnf.fr/francoisler/arret/06-4.htm>

- Nobre, T. (2017). *Copyright and Education in Europe: 15 everyday cases in 15 countries. Final Report*. Retrieved from https://www.communia-association.org/wp-content/uploads/2017/05/15casesin15countries_FinalReport.pdf
- Par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā* (2001). Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0029>
- Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū* (2016). Starptautisks dokuments. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>
- Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām* (1948). Starptautisks dokuments. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705>
- Statute of Anne*. (1710). Retrieved from <https://www.copyrighthistory.com/anne.html>
- Swartz, A. (b.g.). *Quotes*. Retrieved from https://www.goodreads.com/author/quotes/6893150.Aaron_Swartz
- The Bodleian Libraries (2015). *Agreement between the Bodleian and the Stationers' Company, 1612*. Retrieved from <http://genius.bodleian.ox.ac.uk/exhibits/browse/agreement-between-the-bodleian-and-the-stationers-company/>
- The European Library (b.g.). *National Library of Sweden*. Retrieved from <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/contributor/P01246>
- Vispārējā cilvēktiesību deklarācija* (1948). Starptautisks dokuments. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>
- Washington, G. (b.g.). *Quotes*. Retrieved from https://www.goodreads.com/author/quotes/4356.George_Washington
- Usadel, Ph. M. (2016). *Copyright Law and the Access to Education and Knowledge in the Digital Age. Dissertation*. Retrieved from <https://cris.maastrichtuniversity.nl/portal/files/11960831/c5538.pdf>